

İNSANIN SORUMLULUĞU BAĞLAMINDA KUR'ÂN'DA NİMET KAVRAMI*

İsa KANİK**

Öz

Sorumluluk, insanoğlunu diğer canlılardan ayıran özelliklerden biridir. İnsan, bağımsız düşünebilen ve tercih hakkı olan bir varlıktır. Yeryüzündeki her şey insan için yaratılmıştır. Akıl ve irade yanısıra insana sayısız nimetler verilmiştir. İnsan bütün bu nimetlerden hesaba çekilecektir. Sorumluluk, akıl ve idrak sahibi varlıkların bir kuralın ihlali veya iradî bir fiilin işlenmesi neticesinde karşı karşıya kalacakları hukuki durumdur. Aklî ve vahyî deliller, dünyadaki en kıymetli varlıklardan biri olan insanın mesuliyetini göstermektedir. İnsanoğlunun imtihanı ve sorumluluğu bağlamında nimetler önemli unsurlardandır.

İnsanın sorumluluğu bağlamında Kur'ân'da nimet kavramını izah etmeyi amaçladığımız bu çalışmada insanın irade ve fiillerine, sorumluluğuna, nimet kavramının anlamlarına, Kur'ân'da kullanılış biçimlerine ve nimet manasında kullanılan bazı kelimelere değinilmiştir. Yine bu noktada nimetlerin hikmetleri, insanın nimet karşısındaki konumu ve nimetlere mukabil insandan istenilen görevler izah edilmiştir. Nimet, olumlu ve olumsuz yönleri olan geniş bir kavramdır. Bu yüzden dünya ve ahiret hayatı açısından insanın sorumluluğu ve bununla irtibatlı olarak nimet unsurunun önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, İnsan, Nimet, Sorumluluk.

* Bu makale, "Kur'ân'da Nimet Kavramı ve İnsana Yüklenen Sorumluluk" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006) adlı tezden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
e-posta: isa.kanik@ahievran.edu.tr. ORCID: 0000-0003-4338-7834
Atıf/Cite as: Kanık, İ . (2019). İnsanın Sorumluluğu Bağlamında Kur'ân'da Nimet Kavramı. Dini Araştırmalar, 22 (55): 233-258. DOI: 10.15745/da.518199

The Notion of Blessing in the Qur'an in the Context of Human Responsibility

Abstract

Responsibility is one of the characteristics that distinguishes human from other living beings. Man is an entity that can think independently and has a right to choose. Everything on the earth is created to serve for man. Besides reason and will, countless blessings have been given to man. Man will be taken into account from all these blessings. Responsibility is the legal situation in which assets possessing intelligence and cognition will be faced as a result of a violation of a rule or a voluntary act. Mental and revelation evidences show that the responsibility of man, one of the most valuable beings in the world. Blessings are an important element in the context of human testing and responsibility.

In this research, which is aimed to explain the notion of blessing in the Qur'an in the context of human responsibility, man's will and actions, responsibility, the meaning of the concept of blessing, forms mentioned in the Qur'an, some concepts used in the meaning of blessing in the Qur'an. At this point, the wisdom of blessings, the position of man in the face of blessing, and the duties demanded by man in return for blessings have been explained. Blessing is a broad concept with positive and negative aspects. Therefore, it has been emphasized the importance of element of blessing connected with the responsibility of man in terms of the world's life and the hereafter.

Keywords: Exegesis, Qur'ân, Human, Blessing, Responsibility.

Summary

The Qur'an is the word of Almighty Allah. The addressee of the Qur'an is person who is responsible for giving him the right of will and choice. Some words and concepts are used in the Qur'an which is a verbal speaking. Understanding different things from the same concepts causes confusion. The roots, appendages, ways of words usage and concepts in the Qur'an, the meanings of the terms, remarks and the words used in close terms with them are important. In order to be understood the Qur'an correctly, these issues need to be investigated in detail. One of the most significant concepts in the Qur'an is blessing. It is used in about ninety verses with different molds derived from the same root. Of course, every character or sign added to terms/words means a different meaning. Blessing is used in the Qur'an related areas such

as gratitude, religion, book, Prophet Muhammad, prophet hood, mercy, Islam, welfare, prosperity and freedom. The blessing means in the dictionary; good, favour, kindness, abundance, prosperity, what is given to the person as goods and provision, beautiful state and status means. There are different words in the Qur'an in terms of blessing. This situation is one of the unique stylistics features of the Qur'an.

The blessing in fact, is to be in the welfare of man, to taste something and to be happy. Because there are many people who are not in peace with them, even though they are in blessings. The concept of blessing is mentioned in many verses in terms of names and acts. In these verses, it is observed that the concept of blessing qualifies Allah, the prophet, the sincere people and Pharaoh. After all, all of material or spiritual blessings in the world root from Allah. Everything has created for a purpose. Every blessing has a wisdom and purpose. The reason and purpose of blessings are connected with the responsibility of man. Blessings have become charming to human beings. Blessings for human life are indispensable. It is a test to have blessings and to be deprived of them. Almighty Allah tests mankind with goods, life, children, products, fear and hunger. Generally, people are spoiled when they have had the blessing, and when the blessings have taken away from them, they are ungrateful as if they have never been given before. For all these blessings, what is desired by man is only thanks to Allah. For this reason, attitudes such as Infaq, thankfully, waste and ungratefulness in the face of the blessings of man's test are outstanding.

According to the Qur'an, human beings have been created in the most beautiful way. Human's value should not be evaluated according to the blessings they have in the world. Because blessings are not a measure of superiority and value. When we observe man's position in the face of blessing, we encounter ungrateful and thank goodness. The evidence of wisdom and the transmitted news show that man is a responsible entity. In relation to responsibility, man's will and actions have been discussed by different religion schools. The world is a location of test. This situation requires the responsibility of human that is the most valuable creature here. One of the characteristics emphasized in the Qur'an and the hadiths is his responsibility. Everyone is in charge of the account of their own actions. Responsibility is one of the characteristics that distinguish human beings from the other living beings. Everything that we experience happens only by the will of Allah. Man prefers right or false, but God is the creator. People are responsible for their actions by will and

volitional. Almighty Allah does not burden man with responsibilities he cannot bear. We have individual, social and conscientious responsibilities. Again, the Qur'an remarks us that countless blessings have been given to man. The body organs such as the brain, eye, ear, tongue, lips; the taste of things taken such as food and drinks; spiritual beauty such as the Islam, faith and the Qur'an are all blessings. All these blessings are an important element of testing. Man is of course responsible for these countless blessings. This account situation will be primarily on an individual level. It is said in the Qur'an that you will be questioned about the blessings on that day (et-Tekâsür 102/8). Human beings have been created with the proper equipment for the life of the world. Saying that I only believed isn't enough for a human beings and a Muslim. Therefore, this article which explains the concept of blessing in the Qur'an about human responsibility is very important. Because blessing is a broad meaning word. Blessing and responsibility concern both that world and the hereafter of human.

Giriş

İnsanın iradesi, fiilleri, kesbi, hürriyeti ve sorumluluğu hususları; Cebriyye, Kaderiyye ve Mürcie gibi bazı kelimelerle mezhep imamaları arasında ihtilaf konusu olan mevzulardandır. Söz konusu ihtilaf ve tartışmaların, meseleye yaklaşım tarzlarındaki farklılıklar, öne sürülen deliller ve bu delillerin müstenit olduğu kaynaklar gibi nedenlerden doğduğu ise izahtan varestedir.

Geçmişte ve çağımızdaki bazı itikâdî İslâm mezhepleri ve ekollerinin teşekkülünde aynı kavramların farklı yorumlanarak onlardan farklı düşüncelerin çıkartılmış olmasının etkisi yadsınamaz. Doğru sonuca ulaşabilmek ve düşüncelerimizin muhataplarımız tarafından kabul edilebilir olması kullandığımız kavramların taraflar nezdinde ortak anlamlar ifade etmesi ve doğru anlaşılmasına bağlıdır. Bu zaviyeden meseleye yaklaşıldığında insanın sorumluluğu bağlamında *irade* kavramının kelime olarak “kalpteki aşırı istek, kendisini menfaat düşüncesinin izlediği temayül hali ve bir şekilde canlı varlıklardan fiillerin var olmasını gerektiren bir nitelik” olduğu belirtilmektedir (Cürçânî 2007: 73). Dil bilginleri de *irade*/الإرادة'nin kelime olarak öncü kimseleri harekte geçiren istem duygusu ve talep ifade eden *er-revd/ er-revd/الرَّوَدُ* lafzından türediğini ifade etmektedirler (İbn Manzûr h. 1424: III/187). Kelime anlamından anlaşılacağı üzere iradenin aslında meyletme manası vardır. Çünkü bir şeyi talep eden kimse matlubuna sadece tek yoldan ulaşmaya çalışmaz, kimi zaman sağa kimi zaman sola, kimi zaman da diğer yönlere meyleder. Bu

durum ise sadece kendisinde kast ve ihtiyar vasıfları bulunan kimseler için geçerlidir. Hakiki ve mutlak anlamda irade vasfı olan yegâne varlık ise yüce Allah'tır (Hûd 11/107; el-Burûc 85/16). İrade, Allah'ın zatıyla kaim olan bir sıfattır. O, ezeli iradesiyle dilediğini murad etmeye kâdirdir. Meydana gelen her şey de ancak onun istemesiyle olmaktadır. Bu sebeple bütün müslümanlar, “ما شاء الله كان وما لم يشأ لم يكن/ Ancak Allah'ın istediği olur, onun dilemediği olmaz” (Nesefî 2003: I/492, II/282) demişlerdir. *Kesb* kavramı ise iyi bir duruma ve nimete kavuşmaya veya menfaat elde etmeye sebep olan fiildir (Cür-cânî 2007: 265). Fiil mefhumu ise ilk etkiyle birlikte başka birine tesir eden arızî bir durumdur (Cür-cânî 2007: 246). Kelamcılara göre de irade, herhangi bir zorunluluk durumu söz konusu olmaksızın yapılıp yapılmamasının mümkün olduğu bir konuda bu iki durumdan birini tercih etmeyi gerektiren nitelik olarak tanımlanmaktadır (Râzî 1987: III/175). Kısacası insanın herhangi bir fiili gerçekleştirme noktasında onu harekete geçiren, ona bilinçli tercihte bulunma imkânı vererek bu sayede onu davranışlarının neticesinden sorumlu kılan muharrik güç ve yetenek iradedir.

Aklî ve ihbârî deliller insanoglunun mesuliyet sahibi bir varlık olduğunu göstermektedir. Dünyevî olarak önemli makamlarda bulunan, yaşam koşulları ve imkânlarıyla dünyanın bütün menfaatlerinden faydalanan kimseler bunlar mukabilinde bir ücret ve bedel öderler. Bu açıdan bakıldığında, kendisine sayısız nimetler verilen ve kâinattaki en değerli, en saygın varlıklardan biri olan insanın da sorumlu olması mantıklı ve makul bir hakikat olarak durmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde, insanın sorumluluğu ve kendisine verilen tüm nimetlerden hesaba çekileceği anlatılmaktadır. Neticesinde elde edilecek mükâfat veya karşılaşılabilecek ceza bakımından insan nimetlerden sorumlu bir varlıktır. Kendilerine ilham edilen görevi ifa veya fitratlarına göre programlanan vazifeyi icra bakımından insan dışındaki varlıkların da bir derece sorumlu oldukları söylenebilir. Fakat onlardaki bu sorumluluk, alternatif davranımı söz konusu olamayan bir durumudur (Bk. Âl-i İmrân 3/83; er-Ra'd 13/2-15; en-Nahl 16/68; Fussilet 41/11; et-Tahrîm 66/6; ez-Zilzâl 99/5). Oysa Kur'an'da insan, *fücur*/فجور veya *takvâ*/تقوى şeklinde belirtilen iki yoldan birini tercih edebilmek ve bu ihtiyarının neticesindeki mesuliyetiyle diğer canlılardan ayrılan bir varlıktır (Bk. eş-Şems 91/8). Kur'an'ın, “كُلٌّ مَّا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا وَآتَيْكُمْ مِنْ / O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız.” (İbrahim 14/34) ifadesinden anlaşılacağı üzere yüce Allah

insana sayısız nimetler vermiştir. Fakat verilen bu nimetlerin bir külfeti olduğu gibi elbette bir bedeli de olacaktır. Maksudına muvafık kullanılmadığında yani şükürsüzlük, haksızlık/zulüm ve nankörlük yapıldığında insan bütün nimetlerden sorgulanacaktır (et-Tekâsür 102/8). Bu hesap verme durumu öncelikle bireysel düzeyde olacaktır. İlk defa yaratıldıkları gibi insanlar Allah'ın huzuruna teker teker gelecektir (el-Enâm 6/94). Herkesin kazandığı kendi lehine veya aleyhinedir. Hiç kimse bir başkasının yükünü yüklenemez (el-Enâm 6/164; el-İsrâ 17/15). Çünkü *كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِيْنٌ* "Herkes kendi yapıp ettiğinin hesabından kendisi sorumludur" (et-Tûr 52/21). Aynı şekilde *يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذُّكْرَى* "İnsan işte o gün yaptıklarını birer birer hatırlayacaktır. Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası var?" (el-Fecr 89/23) mealindeki âyette de belirtildiği üzere insan hakikatle karşılaşip kendi hesabıyla yüzleştiğinde keşke diyecek, pişmanlık duyacak fakat son pişmanlık bir işe yaramayacaktır. Dolayısıyla özünde ve nihayetinde insanoğlunun mesuliyetinin kaynağı mezkûr nasslara dayanmaktadır.

1. Sorumlu Bir Varlık Olarak İnsanın İrade ve Fiilleri

Yaratılışı gereği her insan bilişsel, duyuşsal ve psikomotor yönden iyi veya kötü bazı davranışlarda bulunur. Bunların kaynağı, sonucu ve insan açısından bağlayıcılığı konuları hep tartışılmalıdır. İlk dönem kelimelerden Kaderiyye, Allah'ın şer ve ma'siyeti takdir etmeyeceğini belirterek kaderi inkâr yoluna gitmiş ve insanın fiillerinde hür olduğunu iddia etmişlerdir. Cebriyye ise bunların görüşlerinin tam aksini savunarak insanın fiillerinde hiçbir güç ve iradesinin olmadığını, mecbur olduğunu, fiilleri yüce Allah'ın yarattığını ve mecazen insana izâfe edildiğini savunmuşlardır. Her ne kadar bu ekollerin isimleri zaman içerisinde unutulsa da bazı fikirleri Mu'tezile tarafından benimsenerek sürdürülmüştür. Örneğin, Mu'tezile'ye göre adalet ilkesi gereği insan fiillerinde hürdür. İstîtâ'at dediğimiz iradî fiillerini isteme ve yapma kudretine sahiptir. Şayet insan fiillerinde hür olmasaydı sorumlu olmaması icap eder, he-saba çekilmesi ve neticede ceza görmesi de adalet ilkesiyle bağdaşmazdı. Yani Mu'tezile'ye göre insan bütün fiillerini kendi irade ve kudretiyle yaptığı için yapması gerekip de yapmadıklarından veya yapmaması gerekip de yaptıklarından sorumludur. Bu konuda Maturîdî ve Eşarîler arasında temel noktalarda bir fark yoktur. Fakat Maturîdîlere göre insanlarda müstakil bir cüzî irade vardır. Eşarîlere göre ise söz konusu iradeyi fiilin işlenmesi esnasında Allah yaratmaktadır (Nesefî 2003:II/161-173-360; Gölcük 2001: 38-45).

Ehl-i sünnete göre iman, inkâr, itaat ve isyan gibi kullardan sadır olacak fiilleri onların iradesine uygun olarak yaratan yüce Allah'tır. Bunların tamamı ancak O'nun dilemesi (meşîet), iradesi, takdiri, hüküm ve kazası ile gerçekleşmektedir. Fakat onun kulları olarak insanlar ihtiyârî fiillerinden sorumludur. O fiillerle sevap kazanacak veya onlar vesilesiyle cezalandırılacaklardır. Bu fiillerden güzel/hasen olanlar yüce Allah'ın rızasıylaadır. İş, davranış ve fiillerin kendisiyle mümkün olduğu yapma gücü yani istitâat sebebiyle de insan teklifî emirlerle karşı karşıyadır. Örneğin imkân ve yol bulabilirse hac ona farz olur. Zenginlik nimeti varsa zekât vermesi gerekir. Akıllı ve sağlıklıysa oruç tutup namaz kılmalıdır. Bununla birlikte hidâyet ve dalâletin tercihi insana aittir, fakat bunları yaratan Allah'tır. Yani kul kesbeder, Allah da yaratır (Kestelî, ts: 114-121; Neseî 2007: II/161-283; Gölcük 2001: 159). Hikmete aykırı olduğundan dolayı “تكليف ما لا يطاق/ teklif-i mâlâyutak” yani yüce Allah'ın güç yetirelemeyen bir şeyi insana teklif etmesi ve onlardan sorumlu tutması câiz olmaz. Yüce Allah insana taşıyamayacağı sorumluluklar yüklemez (el-Bakara 2/286). O, kulları için zorluk değil ancak kolaylık murâd eder (el-Bakara 2/185). Teklifî hükümler ile emir ve yasaklar, riâyet hususunda mükellef olarak bir insanın üstesinden gelebileceği şeylerdir. Ef'âl-i ı'bâd/kulların fiilleri, Allah'ın ilmi ve iradesi çerçevesindedir. Fakat bunda Cebriyye'nin iddia ettiği gibi bir zorlama ve ıztırârîlik olamaz. Çünkü kulların fiillerinde cebr söz konusu olsaydı tedbire gerek kalmaz, imtihan olmazdı. İnkâr edenler de iman etmeye mecbur kalırdı. Bu durum ise Allah'ın adalet ve hikmetine aykırı olurdu. Kaderiyye ve Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi Allah'ın tedbiri kaldırılabilecek olsa bu kez de insanlar mutlak “hâlık/ خالق” konumuna gelirdi (Neseî 2007: II/173). Zira “وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ/ Dünya ve ahiret için faydalı işler yapın” (Hac 22/77), “اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ/ İsteddiğinizizi yapın!” (Fussilet 41/40) ve “كَمْ يَبْعَمَلُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (7) وَمَنْ يَبْعَمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (8) /Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu(karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu(karşılığını) görür” (ez-Zilzâl 99/7-8) ayetleri ile “جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا/ İşlemiş olduklarının karşılığı/cezası olarak...” (et-Tevbe 9/82-95; el-Fussilet 41/28; el-Enâm 6/127; es-Secde 32/19) mealinde sonlanan âyet-i kerîmelerden de anlaşılacağı üzere insanlar iyi veya kötü fiillerinin karşılığı olarak üzülecekler, ebedi cehennem azabı veya cennet nimetlerini tadacaklardır. Ayrıca peygamberler ve kutsal kitaplar tarafından hak ve batıl, doğru ve yanlış durumlar açıkça anlatılmıştır. Bundan dolayı “وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ Ve de ki: Gerçek, Rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin...” (el-Kehf 18/29) mealindeki

ayetin beyanıyla insan dilediğini seçmek ve yapmakta hürdür. Fakat sonuçta her insan yaptıklarından sorumludur. Çünkü insan başıboş bırakılmamıştır. “أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ”/ Sizi sırf boş yere yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?” (el-Mü’minûn 23/115) mealindeki ayetle bir yolculuk ve gidişin dönüşle nihayete ereceği anlatılmaktadır. Kâfir olsun mü’min olsun, nerede ve ne kadar yaşarsa yaşasın sonuçta dönüş Allah’adır. Hâkeza “إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ”/ O’na döneceksiniz” (el-Bakara 2/28; el-Ankebût 29/17; ez-Zümer 39/44; Yûnus 10/56; Hûd 11/34) ve “إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ”/ Dönüşünüz ancak Allah’adır” (el-Mâide 5/48-115; Hûd 11/4) meallerindeki ayetlerden bir hesap ve sorumluluğun muhakkak olacağı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde “لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ”/ Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir” (el-Enbiyâ 21/23) mealindeki ayet de kâdir-i mutlak ve hâlik-ı külli şey olan Allah’ın, insanları tercih/niyet, fiil ve davranışlarından muâheze edeceğine kaynaklık teşkil etmektedir.

Hadis-i şerif rivayetlerine baktığımızda da aklı, iradesi ve kendine özgü değer yargıları bulunan insandan dînî, ahlâkî/vicdânî, kazâî/ıdarî, bireysel ve toplumsal olarak sorumlu olmasının beklendiği görülmektedir. Örneğin, “- الْبِرُّ مَا أَطْمَأْنَنْتَ إِلَيْهِ النَّفْسُ، وَاطْمَأْنَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ، وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ، وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ، الْيُطْلِقُ الْبِرَّ الْيُطْلِقُ الْبِرَّ، وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَاكَ الْكُفْرَ”/ İyilik gönül ve kalbinin mutmain olduğu şeydir. Kötülük ise seni vicdanen rahatsız eden, gönlüne yatmayan şeydir. (Bu sebeple bir konuda) insanlar fetva vermiş olsa bile sen yine de vicdanına danış” (Dârimî, “Büyü”, 2) anlamındaki rivayet insana vicdânî mesuliyet yüklemektedir. Hâkeza toplumu bir geminin alt ve üst katmanlarında seyahat eden ve ihtiyaçları bakımından birbirlerine muhtaç olan, verecekleri kararlar noktasında birbirlerini etkileyecek sonuçlar doğuran tercih ve davranışlarından söz eden rivayette de toplumsal sorumluluk vurgulanmaktadır (Buhârî, “Şerîke”, 6). Aynı şekilde “مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا / فَلْيَعْبِرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ”/ Bir kötülük gören kişi eli ile değiştirmeye gücü yetiyorsa onu eli ile değiştirsin. Buna gücü yetmez ise dili ile değiştirsin. Buna da gücü yetmezse kalbi ile (o kötülüğe) tavrı koysun (onu hoş görmesin). Ve bu da imanın asgari gereğidir.” (Müslim “İman”, 20) ve “رَاعِ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَوَالِدِهِ، فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ

هَٰمَسْنُوْلٌ عَن رَّعِيَّتِهِ / Hepiniz birer sorumlusunuz ve hepiniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden sorumludur. Hizmetçi de efendisinin malı üzerinde bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür” (Buhârî, “*Nikâh*”, 89) rivayetleri de birey, toplum ve yönetici konumundakilerin diğerlerine karşı mesuliyetini ifade etmektedir. Dolayısıyla aklî deliller yanında Kur’ân ve sünnette vârid olan deliller de insanın sorumluluğunu anlatmaktadır.

1.1. Nimet Kavramının Kur’ânî ve Sözlük Anlamı

Kelime olarak “ni‘met /نِعْمَةٌ”, “ne‘ime /نِعْمٌ” fiilinden mastardır. Hayır, iyilik, menfaat, yarar, kâr, bolluk, refah, kişiye mal ve rızık olarak verilenler, güzel bir hal ve durum demektir. Çoğulu “نِعْمٌ / ni‘am” veya “أَنْعَمٌ / en‘um” şeklindedir.¹ Nimet kelimesinin terkihi insanların zaman zaman yaptıkları “الْجِلْسَةَ / el-cilse” ve “الرِّكْبَةَ / er-rikbe” kelimeleri gibidir. Nimet, cins isim olup gerek azlık, gerekse çokluk için kullanılabilen bir lafızdır (İsfahânî 1997: 814; en-Nahl 16/18; el-Mâide 5/3). “نِعْمَةٌ / Allah’ın ni‘meti” ifadesi de Allah’ın bir kimseye verdiği görme, işitme ve düşünme gibi bir başkasının ona veremeyeceği nimetleri anlatmaktadır. Nimet aslında insanın refah içinde olması, bir şeyden tat alması ve onunla mutlu olmasıdır. Fakat kendisi ile lezzet alınan bu tür şeylere isim olmuştur. Kelimenin aslı sert olmamak, yumuşak olmak demek olan “نُعُومَةٌ / nü‘ûmet” ile ilgilidir. Bir şeyin güzel ve yumuşak olmasına da “نُؤُومَةٌ / nü‘ûmet” denilir. Arapça’da ilk manada daha çok fetha haliyle “نِعْمَةٌ / na‘metü” olarak kullanılır. Çünkü “كَمْ ذِي نِعْمَةٍ لَا نِعْمَةٍ نِمْتٍ فِيهَا” *nimet içerisinde yüzen, müreffeh bir hayat süren nice insanlar var ki bunlardan hiçbir tat ve lezzet alamazlar. Mesela ekmekleri var yiyemez, yeseler dahi tadını bulamazlar. Allah’ın bir kimseye nimet vermesi, esasında o kimsenin bu nimetlerin tadına varmasıdır* (Cevherî 1987: V/2041-2042; İbn Manzûr h. 1424: XII/579; Fîrûzâbâdî 2005: I/1163). Nimetin ıstılah anlamı ise *herhangi bir karşılık beklemeden veya özel bir maksat gözetmeden yapılan iyilik, fayda ve ihsan* demektir (Cürçânî 2007: 333) Nimet ile ilgili olarak in‘âm etmek yani “الْإِنْعَامُ / in‘âm” ise *nimet vermek, nimeti ulaştırmak ve insanın kendisiyle lezzetlendiği her türlü hal* demektir. Sonra da insanın dünya güzelliklerinden lezzetlendiği her şeye ad

olmuştur (Ebüssuûd ts: I/18).

Nimet kavramı baştaki “ن/ nûn” harfinin fetha okunmasıyla “نَعْمَةٌ/ na‘metü” şeklinde de kullanılmıştır.² İkisi arasında şöyle bir fark var ki “نَعْمَةٌ/ na‘metü” haliyle beden ve din nimeti; “ن/ nûn” un kesresiyle “ni‘met/نِعْمَةٌ” halinde de mülk ve saltanat nimetinin kastolunduğu söylenmiştir (Mâverîdî ts: V/252). Mâtürîdî ve Şevkânî’ye göre de “نَعْمَةٌ/ na‘metü” zenginlik, genişlik, refah ve dünya lezzeti gibi şeylerle nimetlendirmek; “ni‘met/نِعْمَةٌ” ise kullanıp tüketilmesi için insana verilen lütuflar yani bizzat bu nimetlerin kendileridir (Mâtürîdî 2005: X/283; Şevkânî h. 1414: V/381, IV: 658).

Nimet kavramı isim ve fiil halleriyle pek çok ayette geçmektedir. Söz konusu ayetlerde nimet kavramının yüce Allah’a, Hz. Peygamber’e, yalnızca Allah’ın rızasını gözeten insana ve Firavun’a izafe edildiği görülmektedir (Abdülbâkî 1990: 708). Sonuçta dünyadaki maddi manevi bütün nimetler ancak Allah’tandır. “... وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ...” (en-Nahl 16/53) mealindeki ayette de ifade edildiği gibi nimetlerin hakiki sahibi ancak Allah’tır. Nimet, Kur’ân’da farklı anlamlarda kullanılan, bu yönüyle umumî ve küllî anlam ifade eden kelimelerden biridir (Şahin 2016: 207-234). Bu yüzden müfessirler aynı ayetlerde geçen nimet ifadelerine birbirinden çok da uzak olmayan muhtelif manalar vermişlerdir. İbnu’l-Cevzî (ö. 597/1201) bazı müfessirlerin nimet lafzının Kur’ân’da minnet, din, kitap, Hz. Muhammed, sevap, nübüvvet, rahmet, ihsan, İslâm, refah ve hürriyet olmak üzere on manaya geldiğini söylediklerini ifade etmektedir (İbnu’l-Cevzî 1984: 597-599). Örneğin, Mâide sûresindeki “وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ أذكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنبِيَاءَ وَجَعَلَكُم مَّلُوكًا وَآتَاكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ” Bir zamanlar Musa kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Allah’ın size lütfettiği nimeti hatırlayın. Zira o içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar kıldı ve âlemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi” (el-Mâide 5/20) mealindeki ayette *minnet* anlamında kullanılmıştır. Aynı şekilde nimetleri tebdil edenlerin kınandığı, “أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ” Allah’ın verdiği nimete nankörlükle karşılık verip sonunda toplumlarını helake uğrayacakları yere, cehenneme sürükleyenleri görmedin mi? Oraya girecekler, orası ne kötü karargâh” (İbrahim 14/28) mealindeki ayette *din* ve *kitap* anlamında; “وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ” Rabbinin

lütuflarını şükranla an” (ed-Duhâ 93/11) mealindeki ayette de *nübüvvet* anlamındadır. Hâkeza “... وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ / Bir zaman, Allah’ın lütfettiği, senin de kendisine lütufkâr davrandığın kişiye, ‘Eşin ile evlilik bağını koru, Allah’tan sakın’ demiştin...” (el-Ahzâb 33/37) mealindeki ayette ise *kölelikten azat olma ve hürriyete kavuşma* manasındadır.

1.2. Nimet Kavramının Kur’ân’da Kullanılış Şekilleri

İlgili âyet ve izahlardan da anlaşıldığı üzere ni‘met kavramı, oldukça geniş bir anlam yelpazesine sahip kavramlardan biridir. Bu kavram (*ni‘met*/ni‘met) Kur’ân’da aynı kökten türeyen farklı biçimdeki lafızlarla isim olarak elli dört, fiil olarak on sekiz ve “ne‘îm/ ne‘îm” şeklinde on yedi âyette zikredilmektedir (Abdubâkî 1990: 707-709; Ağırakça 2000: VI/233). Bu kullanım formlarından bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

a) نِعْمٌ - نِعْمَةٌ : Maişet genişliği, refah, hayattaki nimetlerden alınan tat yönüyle rahat olmaktır. Nimetlerden faydalanırken mutluluk duymaktır. Âyette “وَنِعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَاكْبِهِينَ” (ed-Duhân 44/27) şeklinde geçmektedir. Burada “نِعْمَةٌ/ na‘metin” biçiminde daha önce faydalanıyorken helak edilmeleri neticesinde geride bıraktıkları bağlar, bahçeler, pınarlar, ürünler ve diğer insanlara kıyasla iyi durumda olmaları gibi refah ve konfor unsurları anlatılmaktadır (Semerkandî ts: III/271).

b) نِعْمٌ - نِعْمَةٌ - نِعْمَةٌ : Korku ve endişeden uzak olmak, güler yüzlülük, mutluluk ve ihtişam bakımından hayatın hoş ve kusursuz olması demektir. Bu manada “وَجْهٌ نَاعِمٌ” mutlu, neşeli, parlak yüz” tabiri kullanılır (Abdulhamit 2008: III/2240). Kur’ân’da “وَجْهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمٌ” O gün kimi yüzler de mutludur” (el-Gâşiye 88/8) şeklinde geçmektedir. Ahirette de iman edenler amellerinin kendilerini ulaştırdığı sevap, derece ve yüce makamlar sebebiyle hoşnut olacaklardır. Amellerinin karşılığı kapsamında razı olmayacakları hiçbir nimet bulunmayacaktır. Bu bağlamda bir diğer ayette de “تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ” İlâhî lütufların sevincini yüzlerinden okursun” (el-Mutaffifîn 83/24) buyrulmuştur. Yüzden maksat ise kesintisiz nimetlerin eseri üzerinde görülen bütün bedendir (Zemahşerî 2009: IV/743).

c) نَعْمَ - يَنْعَمُ - تَنْعِيمٌ : Bolluk, genişlik, hayat vermek, izzet ve ikramda bulunmak demektir. Bu manada “نَعْمَ أَوْلَادَهُ/ Çocuklarına müreffeh bir yaşam sundu” denilmiştir. Âyette, “فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ/ İnsana gelince, rabbi ona imtihan için ikramda bulunduğunda ve onu nimetlere boğduğunda, ‘Rabbim bana ikramda bulundu’ der (mutlu olur).” (el-Fecr 89/15) şeklinde söz konusu anlamdadır. Tef’îl babının bir özelliği de fiillere kesret ve mübalağa anlamı katmasıdır (Râcihî 2004: 35). Burada da yüce Allah’ın kullarına sorumlulukları bağlamında bir imtihan unsuru olması hasebiyle bol, değerli ve doyurucu nimetler vermesi söz konusudur (Taberî 2000: XXIV/ 412).

d) أَنْعَمَ - يَنْعِمُ - إِنْعَامٌ : Bir kimseye iyilik yapmak, ondan bir zararı defetmek veyahut da imkânı olduğu halde kötülük yapmaksızın onu affetmektir. Ayrıca bir kimseye haddinden fazla ikram etmek, refah ve nimetler içerisinde yüzdürmek, ihsan etmek demektir. *in’âam* /إنعام/ lafzı bu anlamda ancak akıl sahipleri için kullanılabilir. Nitekim bir kimseye “أَنْعَمْتُ عَلَى / Ata ikramda bulundun” denilemez (İsfahânî 1997: 815). Âyette “وَإِذْ / تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتُ عَلَيْهِ / Bir zaman, Allah’ın kendisine lütufta bulunduğu, senin de lütufkâr davrandığın kişiye...” (el-Ahzâb 33/37) şeklinde kullanılmıştır. Zeccâc’a (ö. 311/923) göre bu âyetteki Allah’ın ikramı, o kimsenin gönlünü İslâm’a açıp ona hidayet vermesi; Hz. Peygamber’in ikramı da Zeyd b. Hârise’nin (ö. 8/629) kölelikten kurtulmasıdır (Zeccâc 1988: IV/229). Fâtiha sûresi yedinci âyetteki “أَنْعَمْتُ عَلَيْهِمْ” ifadesinin, manasının kayıtsız şartsız olmasıyla birlikte kesbî, vehbî, dünyevî, uhrevî her türlü nimeti kapsamı muhtemeldir (Yazır 1992: I/128). Burada kendilerine nimet verilenler ise peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerdir (en-Nisâ 4/ 69).

e) نِعْمَةٌ : Dinî veya dünyevî, kişiye ulaşan, kişinin faydalandığı ve rağbet ettiği her tür iyiliğe nimet denir. Bu anlamda iman, Kur’ân, ilim, hikmet, şöhret, mal, işitmek, görmek hepsi birer nimettir. Âyette “وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ / O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah’ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!” (İbrahim 14/34) şeklinde geçmektedir. Burada nimet, lafız olarak müfred fakat cins isim olduğundan çoğulluk ifade eder ve

nimet, lafız olarak müfred fakat cins isim olduğundan çoğulluk ifade eder ve bütün merğub nimetleri kapsamaktadır. Saymaktan maksat ise istediği istemediği insana verilen bütün bu nimetlerin şükürünü edaya muktedir olamamasıdır (Taberî 2000: XVII/15).

f) النَّعِيم : Sağlık, emniyet, ulaşım araçları ve taşıtlar ile giyecek ve gıda gibi her ne varsa kendisiyle nimetlenilen ve lezzet alınan şeyleri şamildir. Bununla birlikte “النَّعِيمُ/ en-ne‘îm” ifadesinin bitmeyen, bol, sınırsız, sayısız nimet olduğu da ifade edilmiştir (İsfahânî 1997: 815; Ateş 1995: V/2329). Kur‘ân’da “ثُمَّ نُنسَأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ” Nihayet o gün nimetlerden elbette sorguya çekileceksiniz” (et-Tekâsür 102/8) şeklinde geçmektedir. İnfitâr sûresi 82/13, Tûr sûresi 52/17 ve İnsan sûresi 76/20. âyetlerdeki “نعيم/ne‘îm” kelimeleri nekre olarak gelmiştir. Nekre olması ikramın da büyüklüğüne işaretler. “نعيم/ne‘îm” den maksat ise tavsifi mümkün olmayan güzel cennet nimetleri, sevaplar, tevekkül, marifetullah ve cemalullahı müşahededir (Râzî 1992: XXII/556; Bursevî 1996: IX/531; Mellâ Huveyş 1965: VI/72). Bu ifade bazı âyetlerde “جَنَّاتِ النَّعِيمِ.../cennâtü’n-ne‘îm” şeklinde kullanılmıştır. Örneğin, Mehmet Vehbî’ye (ö. 1364/1948) göre “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ/ İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlara gelince onları da nimetlerle dolu cennetler bekliyor.” (Lokmân 31/8) âyetindeki “النَّعِيمُ /en-ne‘îm” ifadesi cennet nimetlerinin sıfat ve özelliklerinin keder ve mihnetten uzaklığına delalet etmektedir. İfadedeki mübalağa kalıbı sıkıntı ve üzüntüden uzak, bol ve ihtiyacı karşılayabilmeyi anlatmaktadır. Zira cennet nimetlerinin hiçbirisi lezzetten halî değildir. Azalma, çürüme ve bitip tükenme gibi âfetlerden uzaklığı bakımından nimet denilmeye de bizzat layıktır (Vehbî 1996: V/1980). Mezkûr âyette “لَهُمْ جَنَّاتٌ النَّعِيمِ/ Onlar için naîm cennetleri vardır” denilmesinin maksadı ise şudur: Yani benzerleri dünyada verilmiş olan nimetler gibi buradakiler onlara emaneten verilmeyecek. Onlar bu nimetlerden faydalanırken bir emanetçi gibi olmayacaklar. Gerek mülkiyet, gerekse kullanım hakkı tamamen onlara teslim edilecektir (Mevdûdî 1997: IV/324).

g) نَعْمَاء : Sıkıntı ve zor durum anlamındaki “ضَرَاءٌ” nün zıddıdır (İsfahânî 1997: 815). Bu şekliyle âyette “وَلَئِنْ أَدْقْنَا نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَاءٍ مَسْتَه لَيَقُولُنَّ” Eğer başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir

nimet tattırırsak “(Oh!)” Kötü durumlar benden uzaklaşıp gitti” der. Artık onun bütün yaptığı sevinmek ve övünmektir.” (Hûd 11/10) şeklindedir. Râzî’ye (ö. 606/1209) göre nasıl ki “حمرَاء/hamrâu” ve “عوراء/avrâu” kelimeleri kızıllık ve şaşılık gibi gözle görülebilen durumları ifade ediyor ise aynı kalıptaki “نَعْمَاء/na‘mâü” ifadesi de sahibinde iz ve eseri görülen nimetlere işaret etmektedir. Aynı şekilde “ضَرَاء/darrâu” kelimesi de kişide eseri, etkisi müşahede edilen zarar manasınadır (Râzî 1992: XII/515).

Kelimelere eklenen her bir harf veya hareke değişimi farklı bir mana demektir. Bu birkaç maddede ilgili âyetlerden örneklendirmelerle Kur’ân’daki nimet lafızlarının farklı kalıplarda hangi anlamları ifade ettiklerini anlatmaya çalıştık. Konunun daha sağlıklı anlaşılması açısından şimdi de nimet kavramı ile aynı anlamda kullanılan bazı kelimelere değinelim.

1.3. Kur’ân’da “Ni‘met” Anlamında Kullanılan Bazı Kelimeler

Kur’ân metninin kendine özgü uslûp özelliklerinden biri de farklı maksatlarla aynı veya yakın anlamlı kelimelerin kullanılmasıdır. Bunun bir misali olarak “آلَاء/âlâü”, “الْمَنُّ/almennü/el-minnetü”, “الرَّحْمَةُ/er-rahmetü” ve “الحَسَنَةُ/el-hasenetü” gibi kelimelerin nimet kavramına yakın anlamda kullanıldıklarını söyleyebiliriz.

a) “آلَاء/âlâü”: Bu ifade Kur’ân’da nimet anlamında kullanılan kelimelerden biridir.³ *Nimet ve lütuflar* anlamındadır (Ezherî 2001: XV/309; Zemahşerî 2009: IV/429; Yazır 1992: VII/368). Necm sûresine baktığımızda öldüren, dirilten, ağlatan ve güldürenin, gök ve yerdekilerin tamamının sahibinin yüce Allah olduğu; insanın yaratılması ve daha önceki kavimlere verilen nimetler sayıldıktan sonra “فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى” Artık Rabbinin hangi nimetlerinden şüphe duyabilirsin” (en-Necm 53/55) buyrulduğu görülmektedir. Buradaki “آلَاء/âlâü” lafzı nimetler anlamında çoğul bir kelimedir. Felaket, ziyan ve hüsrandan vazgeçirme veya ibret olması cihetinden sûrede daha önce sayılan nimet ve felaketler “آلَاء/âlâü” lafzıyla anlatılmıştır. Müfredi “إِلَى، وَالْوِ، وَاللِّي، وَاللِّي، وَاللِّي” şeklinde gelir (Ezherî XV/309). Ayrıca yukarıda zikredilen Necm sûresindeki “آلَاء/âlâü” kelimesi için Allah’ın kudret ve vahdaniyetine delalet eden deliller, Allah’ın onları öncekilere halife kılması, günahlarını örtmesi ve bedenen güçlü kılınmaları

gibi imtihan ve ibret olması bakımından verilen diğer nimetler şeklinde izah edilmiştir (Zemahşerî 2009: IV/429; Beyzâvî h. 1418: V/162). “آلاء/âlâü” lafzı nimetler ve lütuflar anlamında Rahmân sûresinde de geçmektedir (er-Rahmân 55/13-16-18-21-23-25-28-30-32-34-36-38-40-42-45-47-49-51-53-55-58-59-61-63-65-67-69-71-73-75-77). Ebu'l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983) bu âyetin tefsirinde “آلاء الله” ve “نعماء الله” ifadeleri arasında fark olduğunu; “آلاء/âlâü” nün “نعماء/ne'mâü” den daha kapsamlı bir anlamının bulunduğunu belirtmektedir. Ancak müfessirlerin çoğu bu ayrımı kabul etmemektedir (Semerkandî ts.: III/380). “آلاء/âlâü” lafzı müfessir ve lügat âlimleri tarafından bağlamlarına göre genellikle *Allah'ın varlıklar üzerindeki hayranlık uyandıran kemal ve kudretiyle hamde layık vasıfları, tabiatın burhanları* gibi manalarla da izah edilmiştir (Taberî 2000: XXII/23; Mevdûdî 1997: VI/70-71).

b) “الرَّحْمَةُ/er-rahmetü”: Kur'ân'da nimete yakın anlamda kullanılan kelimelerden biri de rahmettir. Lokman sûresi 31/31 ve Şûra sûresi 42/48. âyetlere baktığımızda müfessirlerin bu âyetlerdeki “نِعْمَةٌ” lafızlarına emniyet ve güvende olmak, şiddetten kurtulmak, sağlık ve zenginlik gibi çoğu insanın faydadan müstağni kalamayacağı nimetlerle izah ettikleri görülmektedir (Zemahşerî 2009: III/503-596; IV/231; Ebüssuûd ts.: VIII/36). Bir kıraate göre de Kalem sûresi 68/49. âyetteki “نِعْمَةٌ” kelimesinin tövbeye muktedir kılıp kabul etmek, salih amel ve erdemli davranışlarda bulunmak anlamında “الرَّحْمَةُ” şeklinde okunabileceği söylenmiştir (Ebüssuûd, ts: IX/19; Kâsımî h. 1418: IX/306). Kur'ân'da da “قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي” Dedi ki, “Bu rabbimden bir rahmettir...” (el-Kehf 18/98) buyrulmaktadır. Burada bahsedilen rahmet, Allah'ın bir lütuf ve nimeti olmak üzere Zülkarney'nin Ye'cûc ve Me'cûc'a karşı sedd yapma mahareti ve seddin mukavemetli olmasıdır (Semerkandî ts: II/362). Bütün bunlar “الرَّحْمَةُ” kelimesinin Kur'ân'da “نِعْمَةٌ/ni'met” lafzıyla benzer anlamda kullanıldığını göstermektedir.

c) “الْمِنَّةُ/el-mennü/el-minnetü”: *Bitmeyen, kesintisiz iyilik ve ihsan* demektir. Mükâfat ve ihsan beklentisi içerisinde olmayan kişiye verilen nimete minnet denir. “مَنَّ/menne” fiilinden müştak “الْمِنَّةُ/el-minnetü” ise mastardır. Bu şekliyle minnet, karşılıksız olarak bir başkasına ihsan etme

yoluyla yapılan yardım olması bakımından nimet kelimesiyle yakından ilgilidir. Yardım edilen kişi böylece muhtaç durumdan kurtulmuş olacaktır. İnsana verdiği ihsanat sebebiyle yüce Allah'ın bir ismi de “المنان/eI-Mennân”dır (Halil b. Ahmed ts: VIII/374; Zemahşerî 2009: I/435). Bu ismin bir tecellisi sadedinde Âl-i İmrân sûresi 164. âyette kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermesi yüce Allah'ın müminlere bir lütfu olduğu belirtilmektedir. Tebliğ ettiği evrensel ilâhî ilkeler ve muhteşem örnekliğiyle insanların şan ve şerefi olan Hz. Peygamber'den sonra herhangi bir elçi gelmeyecektir. Dolayısıyla yüce Allah, insanlara tevhide, hikmeti, doğruluk ve adaleti öğreten, onları şirk ve gûnahtan arındıran bir peygamber göndermekle bu konuda onları başkasına muhtaç olmaktan korumuştur.

d) “حَسَنَةٌ /hasene” : Hasene, kötü/kötülüğün zıddıdır. Dünya ve ahirette kişinin hoşuna giden ve kişiye haz veren güzel şeylerin genel adıdır. Nimete yakın anlamda kullanılan kelimelerden biri olarak Kur'ân'da yirmi yedi ayette “حَسَنَةٌ /hasene” kelimesi geçmektedir. Örneğin Bakara sûresi 201. âyette dünya ve ahirette arzulanen nimetler için kullanılmıştır. Dünyadaki hasene güzel bir eş, geniş rızık, kâfi miktarda mal, faydalı ilim ve salih amel gibi dünyalık nimetlerdir. Ahiretteki hasene ise yüce Allah'ın rızası, cennet, kolay hesap, uhrevî korku ve endişelerden emin olmak gibi lütuflardır (Cevherî 1987: V/2099; İbn Manzûr h. 1424: XIII/116; Kâsımî h. 1418: II/78). Nisâ sûresi 78. âyette de kötülük, kıtlık ve hayırsızlığın mukabili olarak “حَسَنَةٌ /hasene” kelimesi kullanılmıştır ki yine bereket, bolluk ve nimet anlamındadır (Beydâvî h. 1418: II/ 85).

2. Nimetlerin Hikmet ve Gayesi

İnsan denen mükerrer varlık sayısız nimetlerle donatılmıştır (el-İsrâ 17/70). İnsanoğlu, yaşamı için yeryüzü elverişli kılınan, dünyadakilerin tamamı kendisi için yaratılan varlıktır (el-Bakara 2/29; el-Müddessir 74/14). Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir (el-En'âm 6/32). Fakat yer, gökler ve bu ikisi arasındakiler maksattan uzak ve abes olsun diye de yaratılmamıştır (Âl-i İmrân 3/189; Sâd 38/27). Kendini gerçekleştirme, saygınlık, aidiyet, emniyet ve birçok fizyolojik ihtiyaçlar insanın dünya hayatı için zaruridir. Bu zaruret dünyevî nimetlerin insana çekici kılınmasından kaynaklanmaktadır (Âl-i İmrân 3/14). Böylesine fitrî bir duygunun insana verilmesi özü itibariyle nimet-

lerin kötü ve kötülüğe yönlatici olduğunu göstermez. Çünkü bunların ahlâkî değeri insanın iradesini nasıl kullandığına bağlıdır. İnsan, bütün bu nimetlerin birer imtihan unsuru olup, kendisine hizmet için yaratıldığını unutmamalıdır. Kur'ân'da insanların öne çıkan zafiyetleri; kıymetsiz ve gereksiz şeylerle meşguliyetleri, sığ görüşlülükleri, acelecilikleri, bencillik, tahammülsüzlük ve sabırsızlıklarıdır (el-İsrâ 17/11-100; el-Me'âric 70/19; el-Hac 22/11). Oysa her nimetin bir hikmeti ve maksadı vardır. Bunları gözardı etmek nimetlere karşı nankörlüktür.

İnsanlar bir korku, sıkıntı veya zorlukla karşılaştıklarında fitratları gereği kendilerini koruyup yardım edecek yüce bir varlığa sığınma ihtiyacı hissederler. Nimet ve külfeti verenin yüce Allah olduğunu bilmelerine rağmen insanların karakter olarak genellikle yaptıkları; sıkıntı anında Allâh'ı hatırlamak, sıkıntı kalkınca da O'nu unutmaktır (ez-Zümer 39/ 8-49; Hûd 11/ 9-10). İnsan akıl ve mantık ilkelerini kullanarak sorgulayan bir varlıktır. Nimetlerin hikmet ve maksatlarını düşünmeksizin onları hoyratça ve bilinçsizce tüketmek insana yakışmayan bir davranıştır. İnsana, sınamak amacıyla Allah tarafından bol bol ihsanda bulunulunca, Allah'ın buna mecbur olduğunu ve Allah katında kendisinin değerli bir varlık olduğunu zanneder. İyilik ve nimetler azaltıldığında ise Rabb'im beni unuttu, mahrum etti diyerek inkâr ve isyana yönelir. Nitekim Kârun'un sahip olduğu varlığın kendi bilgisi sebebiyle verildiğini iddia etmesi insanlık tarihi boyunca yaşanan bu fitrî realitenin ifadesidir (el-Kasas 28/78). Suyûtî (ö. 911/1505), darlık ve sıkıntı anında Allah'a yalvardığı halde o durumdan kurtulunca Allah'ı unutan ve sanki daha önce ona hiç yalvarmamış gibi nankörâne bir tavır takınan insan türünü "*kâfir*" kelimesiyle açıklamaktadır (Suyûtî 2005: I/459). Yüce Allah, insanoğlunu mal, can, evlat, ürün, korku ve açlıkla imtihan/ibtila eder (el-Bakara 2/155; el-Enfâl 8/28). Sabredenlerin kazançlı çıkacağı, nimet ve ihsan konulu bu sınavda insanoğlu verilecek karşılığın nümuneleri olan bu nimetlerin bir sınama olduğunu kavrayamaz; aksine bahşedilen rızık ve kazanılan mertebeyi Allah katında bu ikramı hak ettiğine ve ayrıcalıklı kişiliğine emare sayar. Ona göre nimet ve rızık daraltılması Allah katındaki değersizliğin göstergesidir. Şayet değerli olsaydı sıkıntı çekmezdi diye düşünür. Hâlbuki her iki durum da düşünülmesi ve ibret alınması gereken birer imtihan konusudur (er-Rûm 30/37; ez-Zümer 39/52). Bunların maksadı ise Allah'ın bilmesine rağmen insanların inkâr ihtimalini ortadan kaldırarak şükredip etmeyeceği, şımarıp şımarılmayacağı yahut sıkıntı anında sabredip etmeyecekleridir (el-Bakara 2/155, el-Enâm 6/165, el-Mâide 5/48, el-A'râf 7/163, Hûd 11/7, en-Nahl 16/92, el-Kehf 18/7, Muhammed 47/31, el-Mülk 67/2).

Allah katındaki değer ölçüsü ne sahip olunan dünya malı, ne de dış görünüşdür (el-Hucurât 49/ 13; en-Neml 27/40). Çünkü dünya hayatında sınama gayesiyle nimetler kimi zaman iyi kişiye kimi zaman da kötü olana verilir. Kimi zaman iyi kişi mahrum olur, kimi zaman da kötü. Burada asıl olan iman perspektifinden nimetlere karşı tavır alış biçimidir. Kuvvetli bir imanı olan imtihanı ve arka plandaki maksadı fark eder. Yalnızca Allah'a olan tevekkülü ile *veren de o, alan da o* diye düşünür (el-Bakara 2/156). Nimetlerden yoksun kalınca değersiz bir kul olduğu zehabına kapılmaz. Çünkü yüce Allah kimi zaman isyankâr ve inkârcı kimselerin rızkını daha da bol vermiştir. Bu durum Allah'ın dilediğine hükmetmesinden yahut *maslahata* hükmetmiş olmasından veyahut da *istidraç, mehil ve mekr*'den dolayıdır. Bazen de bahsedilenin aksine mümin, müslüman ve dürüst kimselerin rızkını daraltmıştır. Dolayısıyla nimet denizinde yüzen kimse akıbetinden gafil olmamalı, işlerin neticelerine göre değer taşıdıklarını unutmamalı ve bunun bir cezalandırma veya üstün tutma unsuru olduğu zannına kapılmamalıdır (Râzî 1992: XIII/127).

İnsanı yeryüzünün halifesi kılan, verdiği nimetler hususunda denemek üzere onları birbirinden derecelerle üstün kılan Allah'tır (el-En'âm 6/165). Servet, şöhret ve makam gibi nimetleri acaba bunlara nasıl şükredebilecekler güçlü olan zayıfa nasıl muamele edecek, zengin fakire nasıl davranacak diye denemek için vermiştir. Bu nedenle ikram etmek ve nimet vermek bizâtihi imtihandır denilebilir (Ebüssuûd ts: III/208; Nesefî 1998: I/553). Dolayısıyla kazanıldığında sevinilen, kaybedildiğinde de üzüntü duyulan mezkûr nimetlerin gayesi insanın düşündüğünden çok farklıdır. Nimetler üstünlük ve değer ölçüsü değildir. İnsan her şeyin Allah'tan olduğuna inanarak gerek darlık gerekse bolluk anında lütfun da hoş kahrın da hoş diyerek bu imtihanı başarmalıdır.

2.1. İnsanın Nimet Karşısındaki Konumu

Nimetlerin insan hayatında sorumluluk/takvâ veya duyarsızlık/fücûr yaklaşımlarından kaynaklanan şükür ve nankörlük olmak üzere iki tür yansıması olmuştur. Sorumluluk, yüklendiği işten ötürü gerektiğinde hesaba çekilme durumu ve mes'ul olma halidir (Devellioğlu 1982: 751). İnsanın nimetler karşısındaki konumu ve sorumluluğunu anlatan âyetlerden biri de “*تُمْ لِنَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ*” (et-Tekâsür 102/8) mealindeki âyettir. Kur'ân'ın, sûre ve âyetleriyle kendi içerisinde bütünlük arz eden şecerî bir yapısı vardır. Dolayısıyla Tekâsür sûresinin ilk âyetlerine baktığımızda dünya hayatının süsü ve eğlencesi olan mal ve evlat gibi konularda insanların çokluk yarışına girdiklerinden bahse-

didığı görülmektedir. Sûrenin son âyetinde ise sibaka muvafık olarak imtihan unsuru olan bu nimetlerden muhakkak hesap sorulacağı vurgulanmaktadır. Bazı müfessirler Tekâsür sûresindeki “النَّعِيمِ/en-ne‘îm” ifadesini tahsis yoluyla yeme içme gibi leziz şeyler, yumuşak giyinmek, uyumak, gölgelenmek, sağlık, emniyet, ilim, şer’î hükümlerin hafifletilmesi, Kur’ân’ın kolaylaştırılması ve kullanım eşyalarının fazlası şeklindeki nimetlerle izah etmişlerdir (Râzî 1992: XXIII/380-381; Neseî 2007: III/676; Ebüssuûd ts: IX/196). Fakat Muhammed Bâkır’a (ö. 114/733[?]) göre buradaki “النَّعِيمِ/en-ne‘îm” lafzı yukarda anlatılan nimetlerden ziyade Hz. Muhammed’e işaret etmektedir. Çünkü nasıl ki bir kimse evinde ağırladığı misafirine yapılan ikramı başına kakmaz ise yüce Allah da kulunu yiyip içirdikten sonra onu minnet altında bırakmayacak kadar kerîmdir (Râzî 1992: XIII/381). Hz. Peygamber insanlık için elbette büyük bir nimettir (Âl-i İmrân 3/164). Bununla birlikte insanlar Hz. Peygamber’e itti-ba ve onu örnek alma konusunda hesap vereceklerdir. Yüce Allah cömerttir, kerimdir, vehhâbdır. Fakat “لَتُسْأَلُنَّ” lafzının mefhûmu ve te’kît üslûbu mutlak sorguyu iktiza etmektedir. İnsan başıboş bırakılmamakla birlikte yararlı amel-ler yapmaya ve nimetlere şükretmeye çalışanlar bu sorgudan kurtulacaklardır (el-Kıyâme 75/36; Zemahşerî 2009: IV/791). Aslında buradaki hesap bütün nimetlere şâmindir. Çünkü “النَّعِيمِ/en-ne‘îm” lafzındaki elif-lam genellik/istiğ-rak ifade etmektedir. Umumi olan bir lafzı cüzî manalara hamletmek doğru bir yaklaşım değildir. Allah’ın “يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ” Ey İsrail oğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın...” (el-Bakara 2/40) buy-ruğunda onların diğer milletlere üstün kılınmaları, kudret helvası ve bıldırcın eti gibi nimetler kastedilmiştir. “نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ” ifadesiyle bunlardan yalnızca birinin kastedildiği söylenemeyeceği gibi “النَّعِيمِ/en-ne‘îm”en-ne‘îm” ifadesi için de yalnızca Hz. Muhammed’dir denilemez. Çünkü yüce Allah’ın bu nimetleri belli bir şeyle kayıtlamaması kullarına verdiği bütün nimetlerden onları hesaba çekeceğini ifade etmektedir (Taberî 2000: XXIV/586). Müfes-sirlerin bu konudaki ihtilafı ise tezat değil nev’i yönündendir. Zaman, mekân ve o anki ihtiyaca göre ayetin lafzı ve bağlamına muvafık muhtelif izahlardır. Çünkü her nimetin değeri bir diğeriyle kıyaslanamayacak derecede büyüktür. Hadislerde de boş vakit, sağlık, soğuk su, hurma ve gölge gibi kavramların nimet kapsamında tadât edilmesi bunlar da hesaba çekileceğiniz nimet türle-rindedir anlamındadır (Kurtubî 1964: XX/176).

Ayrıca bu sûredeki “النَّعِيمِ/en-Naîm” ifadesi bağlamındaki sorgulama, kendilerini mallarıyla oyalayanlar, kibir ve gafletle dinî sorumluluklarını

ihmal eden fasık ve kâfirlerdir. Nimetlerin şükrünü bilen ve yerine getiren salih müminler değildir (Beyzâvî h. 1418: V/334; Yazır 1992: IX/414). İhmal edilecek hiçbir şey yoktur. Nimetlerin artması oranında ceza, ecir ve sorumluluğu da artmaktadır. (el-Kehf 18/30; Râzî 1992: XXIII/382; Yazır 1992: IX/415-417). Bu sorgulamadan kaçış ise asla mümkün değildir. Kâfir veya mümin, insan olması hasebiyle herkes nimetlerden faydalanmaktadır. Nimetler insanın dünya hayatını sürdürürken yoksun kalamayacağı unsurlar olduğu gibi aynı zamanda ahiretteki konumu ve derecesinin de belirleyicileridir. Dolayısıyla nimetler insan için asla bir tuzak değildir. Dünya bir imtihan meydanıdır. Kur'ân'da, “وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ / وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ / Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!” (el-Bakara 2/155) buyrulduğu üzere insanın nimetler karşısındaki tepkisi yani şükrü, sabrı, israfı, infakı ve onları Allah yolunda harcaması gibi yaklaşım ve tutumları önemlidir.

2.2. Nimetlere Karşı İnsanın Nankör Tavrı

İnsan değişken bir varlıktır. Allah tarafından kendisine bir nimet tattırılır ve daha sonra çekip alınırsa tamamen ümitsizliğe düşer, nankörleşir. Eğer başına gelen bir sıkıntıdan sonra rahata ererse “دَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي /Kötü durumlar benden uzaklaşıp gitti der (Hûd 11/9-10). İnsan için bunun bir derece ve sınırı da yoktur. Çünkü ayetteki “أَذْفَاءُ” lafzının müştaklarından olan “إِذَاقَة /izâka” ve “ذَوْق /zevk” tabirleri, tadılan şeyin en azını ifade etmektedir. Bu nedenle âyetten anlaşılın, insan tabiatındaki azıcık dünyevî bir hayır elde ettiğinde hemen inat ve tuğyana yönelmesi; yine azıcık bir sıkıntı ve belaya uğrayınca da ümitsizlik, çaresizlik ve nankörlüğe düşmesidir. Hâlbuki yüce Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır, rızkı dilediğine verir, onu genişletir veya daraltır (er-R'ad 13/26; eş-Şûrâ 42/19). İnsanoğlu ise fitratı gereği nimetlerden hoşlanır (el-Â' diyât 100/8). Bununla birlikte nimetin yokluğundan acı çeken insan, bunların hikmet ve gayesiyle de ilgilenmez (Zemahşerî 2009: II/381; Nesefî 2007: II/49; Bursevî 1996: IX/283- 284; Fazlurrahman 1998: 62). Rûm sûresi 33. âyette insanın çift yönlü değişken tavrının kendisini şirke götürdüğü anlatılmaktadır. Râzî (ö. 606/1209) de nimetler karşısında bu nankör tavrı sergileyenlerin *şirk-i hafî* işlediklerini belirtmektedir (Râzî 1992: XVIII/110).

Aslında insandaki bu değişken yönelim ve nankörlük onun kınanmış kötü huylarından biridir. Nimet içerisinde iken sorumluluktan kaçması ve şımaraarak nimet sahibini unutması; nimetlerden mahrum olunca da çokça dua etmesi tavrı insanın Allah'ı kendisine nimet vermek zorunda imiş gibi düşünmesindedir. Hâlbuki hikmeti ve kudreti sonsuz olan Allah'a hiçbir şey vacip olmaz. O yaratan ve dilediğini yapandır. Nimetlerden faydalanmak Allah'ın bir lütfudur. Yoksa bu durum o kimsenin Allah nezdinde başkaca bir şeye müstehak olduğunu göstermez (Râzî 1992: IX/406).

İnsanın nimetler karşısındaki bir diğer tavrı da tahammülsülüğü ve pintiğidir. Nimetlerin tebdili kapsamında fakirlik, hastalık veya başka bir zarar sebebiyle sızlanan insana sağlık, refah, servet, mal gibi bazı nimetler dokunduğunda malesef pinti kesilmiştir (el-Me'âric 70/19-20-21). Şeytan, kadın olsun erkek olsun bu şekilde eski halini unutan sabırsız ve müstebkir kimselere yaptıklarını süslü ve sevimli göstermektedir (Zemahşerî 2009: II/228; Vehbî 1996: XI/4278, XV/6136). İnsan acelecidir, dünyevî zevklere odaklanır da ahireti unuttur. Bir imtihan ve sınama olmak üzere bol bol nimet verildiğinde “فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ” Rabb'im bana ikram etti der”⁴ (el-Fecr 89/15). Yine ecir, ikram ve mükâfat hikmetlerine müstenit olarak rızkı daraltıldığında ise “فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ” Rabbim beni önemsemedi der” (el-Fecr 89/16). Yüce Allah'ın diğer nimetlerini hiç hesaba katmaz. Hâlbuki birer imtihan unsuru olan mezkûr hususları salt ikram veya ceza saymak doğru olmaz. Şer görünen durumda hayır, hayır görünen durumda da şer olabilir (el-Bakara 2/216/en-Nisâ 4/19). Her şey bir hikmete mebni olarak yaratılmaktadır. İrade hürriyeti ve fiillerdeki sorumluluk gereği nimetlere sabır ve şükürle mukabele edildiğinde her iki halin de inananlar için hayırlı olacağı muhakkaktır (Buhârî, “Zühd ve Rekâik”, 13).

2.3. Nimet Karşılığında Allah'ın Talebi

Yeryüzündeki her şey bütünüyle insan için yaratılmıştır (el-Bakara 2/29-30). İnsanın faydalandığı bu nimetler kendisine muhtaç olunan varlığa itaat ve şükürü iktiza etmektedir. Kur'ân'daki dinî ve dünyevî nimetlerle ilgili ayetlerin sonlarındaki “لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ” / Şükretmeniz için, umulur ki şükredersiniz” (el-Mâide 5/6; el-Enfâl 8/26; en-Nahl 16/78; el-Hac 22/36) ifadeleri bunu anlatmaktadır. Aynı şekilde yaratılmış olması, yeryüzünün insan yaşamına uygun hale getirilmesi, göz, kulak ve kalp/idrak gibi nimetlerin verilmesine rağmen insanların bu nimetlere çok az şükrettikleri belirtilmektedir (el-A'râf 7/10; el-

Mülk 67/23; el-Müminûn 23/78). Oysaki yüce Allah nimetlerin değeri takdir edilip şükredildiğinde onları artıracakını; nankörlük edildiğinde ise azabının çok şiddetli olacağını bildirmektedir (İbrahim 14/7).

Toplumsal yaşamda her şeyin bir karşılığı ve bedelinin olduğu bilinen bir realitedir. Sayısız nimetlere karşın Allah'ın talebi ise anmak/zikir, şükretmek ve tefekkürdür. Fâtır sûresi üçüncü âyette “يَا أَيُّهَا النَّاسُ/Ey insanlar!” nidasıyla bütün bir beşeriyete şamil hitap üslubuyla kendisinden başka hiçbir ilahın bulunmadığı vurgulanarak insanlara gökten ve yerden rızık vermesi gibi sayısız nimetlerine karşılık, insanların Allah'a karşı yapmaları gereken görevleri hatırlatılmaktadır.

Çünkü onları yer ve göklerden rızıklandırarak başka bir yaratıcı yoktur. Bu yüzden felaha kavuşmanın ön şartı haktan yüz çevirmemek, şükretmek ve nimet vereni hatırlamaktır (en-Nisâ 4/147). Nimet vereni hatırlamanın hakikati ise ona iman etmek, hakkını eda etmek ve onları itiraf ederek düşünmekle olur. Fâtır sûresi üçüncü âyetteki ifade şekli nimet verdiği kimseye, “اذكر أيدي عندك/ yardım ve desteklerimi hatırla” diyenin sözüne benzemektedir. O kişi bu sözüyle nimetin korunması, şükredilmesi ve hikmetine uygun amelde bulunulması gerektiğini anlatmaktadır (Zemahşerî 2009: III/597). Bu nedenle sadece salt “şükürler olsun” sözü, nimetleri hatırlama noktasında cılız bir yaklaşım olarak kalmaktadır.

Duhâ sûresindeki “فَحَدِّثْ/ şükranla an” (ed-Duhâ 93/11) ifadesinde ise hangi nimetleri nasıl anmamız gerektiğiyle ilgili, verilen nimetlerin karşılığı ve başkalarını da bunlardan istifadeye teşvik sadedinde sahip olduğumuz ya da elde edileceği va'dolunan tüm nimetlerin sözel ve davranışsal uyumla anlatılması talep edilmektedir (Yazır 1992: IX/285). Ayrıca bu ifadede Allah'ın hidayet etmesi, muvaffak kılması, himayesi ve insanlara muhtaçlıktan koruması gibi nimetler bağlamında Hz. Peygamber özelinde tüm inananların sorumluluklarına dikkat çekilmektedir (Zemahşerî IV/769). Şöyle ki talep edilen anlatma görevine Allah rızası haricinde herhangi bir niyet karıştırılmamalıdır. Söz gelimi, sahabe hakkında soru sorulduğunda onların iyilik ve faziletlerini anlatan Hz. Ali (ö.40/661), biraz da kendinden bahset denildiğinde ise ‘Yüce Allah, kişinin kendisini tezkiyesini nehyetmiştir’ demiştir. Duhâ sûresi 11. âyet hatırlatılınca da “istenildiğinde verdim, sorulduğunda söze başladım, göğsümde pek çok ilim bulunmaktadır” diyerek rol model ve güzel örnek olmak üzere bazı kişilik özelliklerini sıralamıştır (Bk. Râzî 1992: XXIII/225). Dolayısıyla yüce Allah'ın nimetlerini anlatmak, nimeti verene şükür biçimlerinden birisidir. Kullarına iyilik ve ihsanda bulunma davranışı ise bunu tamamlayan

pratik bir şükür tablosudur. *Yararlı, şerefli, sessizce ve hareketlerin diliyle nimeti dile getirmektedir* (Kutub 1990: X/504). Nimetlerin anlatılması, fitne korkusuyla bazı âlimlerce hoş karşılanmamıştır. Fakat riya ve nefsanî tehlikelere düşme tehlikesi yoksa Allah'ın nimetlerini anlatmanın bir ibadet olduğu muhakkaktır (Bk. Bursevî 1996: X/80).

Yüce Allah'ın nimetleri o kadar çoktur ki insan ne yapsa bunun karşılığını ödeyemez. Her nimetin bir külfeti vardır. Şükür, sadece Allah'a kul olmanın ve nimeti itiraf etmenin bir tezahürüdür (el-Bakara 2/172; en-Nahl 16/114). İnananlar nimeti verene bağlanmanın, istikamet üzere olmanın huzurunu şükürle yaşarlar. Nimetler şükür sayesinde temizlenip artar (Kutub 1990: VI/408). Fakat nimetlere karşı insan pek az şükreder. Hayat, zenginlik, gençlik, sağlık ve zaman gibi nimetlerin kıymetini ancak ellerinden çıktığında farkeder. Hâlbuki insan; akıllı, irâdî fiil ve davranışlarından sorumlu bir varlıktır. Bu nedenle nimetler mukabilinde Kur'ân'da emredilen şükür, hatırlama ve ibadet gibi görevleri layıkıyla yapmalıdır.

Sonuç

Kur'ân'ın kelime, kavram ve terkiplerinde düşünebilen kimseler için derin manalar bulunmaktadır. Kur'ân, insanı muhatap alması ve insanla alakalı olarak dünya ve ahiret konularından söz etmesi sebebiyle hayati değere sahiptir. Bu nedenle Kur'ân, insan ve insanın sorumluluğundan bahseden söz konusu araştırmamız oldukça anlamlı ve önemlidir. İnsanın sorumluluğu bağlamında Kur'ân'da nimet kavramının izah edildiği bu çalışmadan anlaşılana o ki, Kur'ân'da birbirine yakın olmakla birlikte farklı mana ihtiva eden kelime ve kavramlardan biri de *nimettir*. Nimet anlamındaki “آلَاء/âlâü”, “الرَّحْمَةُ/er-rahmetü” ve “الْمَنُّ/almennü/el-minnetü” gibi kelimelere bakıldığında nimet lafzının bunlardan daha kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân'ın pek çok âyetinde, farklı bağlamlarda “ni'met/نِعْمَةٌ” lafzının kullanılması insan hayatı için nimetlerin vazgeçilmezliğine işaret etmektedir. Yüce Allah insana karşılığını layıkıyla ödemeye muktedir olamayacağı sayısız nimetler vermiştir. İnsanın faydalandığı her nimet ancak Allah'ın ilmi ve iradesiyledir. Çünkü Allah'ın nimetleri son derece kıymetlidir ve onun istediği olur, dilemediği olmaz. Akıl, göz, kulak, dil, dudak gibi bedenî uzuvlar; yiyecek ve içecekler gibi lezzet alınan nesnelere; islâm, iman ve Kur'ân gibi manevî güzellikler bütünüyle nimettir. Nimetler külfetten de hali değildir. Bununla birlikte her nimetin muhakkak bir hikmeti, bedeli ve karşılığı vardır.

İnsanın herhangi bir fiili gerçekleştirmesi noktasında onu harekete geçirecek bilinçli tercih yapması ve davranışlarının neticesinden sorumlu ol-

masında irade gücünün önemi büyüktür. Aklî ve naklî delillere bakıldığında bu özelliği sebebiyle kâinattaki en değerli ve şerefli varlıklardan birinin insan olduğu görülmektedir. Ahsen-i takvim suretinde yaratılan, varlıklar içerisinde nimetlerden şuurlu şekilde ve en üst düzeyde faydalanan tek varlık insandır. Yeryüzünde bulunanların hepsi insan için var edilmiştir. Bununla birlikte insan çok zalim ve cahildir. İnsanoğlunun imtihan edilmesi ve denenmesinde nimetlerin fonksiyonu göz ardı edilemez. Nimetlerin hikmet ve maksadı insanın sorumluluğuyla irtibatlıdır. Kur'ân'da belirtildiği üzere irade hürriyeti ve tercih hakkı verilerek davranışlarından sorumlu kılınan tek varlık insandır. Yüce Allah dünya ve ahireti için ihtiyaç duyup faydalanacağı her tür nimeti insana vermiştir. Bunun karşılığında da insandan istenen ancak şükürdür. Bu sebeple insanın imtihanı sadedinde nimetler karşısındaki infak, şükür, israf ve nankörlük gibi tavırları önem kazanmaktadır. Zira bu hususlar insanın ahiret-teki durumunun da belirleyicileridir. En küçük bir iyilik veya kötülüğün karşılığının görüleceği o gün geldiğinde, adalet terazileri ortaya konulacak, amel defterleri verilecek ve insan bütün nimetlerden sorgulanacaktır.

Notlar

- 1 Çoğul şekliyle Kur'ân'da da kullanılmıştır: “... وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً... /... Nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini...” (Lokman 31/20).
- 2 Müzzemmil ve Duhân sûrelerinde bu şekilde kullanılmıştır (bk. ed-Duhân 44/27; el-Müzzemmil 73/11).
- 3 “... فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ... / Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın...” (el-A'râf 69-74)
- 4 Bu ayetteki “ف/fâ” harfi için Ebüssuûd (ö. 982/1574) ve Âlûsî (ö. 1270/1854) tefsiriyye olduğunu ifade etmişlerdir. Hamdi Yazır'a göre ise bu ayetteki “ف/fâ” harfi sebebiyledir. Çünkü özünde sınama ve deneme olan ikram ve nimetlendirme sorumlu tutma hikmetiyle kayıtlıdır (Bk. Yazır 1992: IX/197) .

Kaynaklar/References

- Abdulgâkî, M. F. (1990). el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzî'l-Kur'âni'l-Kerîm. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Abdulkâdir b. Mellâ Huveys es-Seyyid Mahmûd Âli Gâzî el-Ânî. (1965). Beyânü'l-Me'ânî. Dimeşk: Matbaatü't-Terakkî.
- Ağırakça, A. (2000). Şâmil İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: Şamil Yayınları.
- Ahmet Muhtar Abdulhamit. (2008). Mu'cemu'l-lugati'l-arabiyyeti'l-muâsıra. Beyrut: Âlemü'l-kütüb.
- Ateş, S. (1995). Kur'ân-ı Kerim Tefsiri. Ankara: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Bezzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebu Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed. (h. 1418). Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. (h. 1422). el-Câmu's-Sahîh. Thk. Muhammed Zühreyy b. Nâsir en-Nâsir. Dâru Tavkî'n-Necât.
- Bursevî, İ.H. (1996). Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri. İstanbul: Damla Yayınları.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. (1987). es-Sihâh tâcu'l-luga ve's-sihâhu'l- arabiyyeti. Thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî. (2007). Kitâbu't-Ta'rîfât, Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'âşî. 2. Baskı. Beyrut: Dâr en-Nefâs.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl. (2000). Sünen(Müsnedü'd-Dârimî). Thk. Hüseyin Selim Esedü'd-Dârânî. el-Memlekü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye:Dâru'l-Müğnî.
- Devlilioğlu, F. (1982). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî. (1984). Nüzhetü'l-a'yuni'n-nevâzir fî'l-İmi'l-vucûh ve'n-nezâir. Thk. Muhammed Abdulkerim Kâzım er-Râzî. Lübnan-Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Ebüs-suûd el-Amâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa. (ts). İrşâdu'l-a'kli's-selîm ilâ mezâyê'l-Kur'ânî'l-Kerîm. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-A'rabî.
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî. (2001). Tehzîbü'l-luga. Thk. Muhammed A'vad Mur'ab. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî.
- Fazlurrahman. (1998). Ana Konularıyla Kur'an. Çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Feyrûzabâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b Ya'kûb. (m. 2005- h. 1426). el-Kâmûsu'l-Muhîf. Thk. Mektebü Tahkîki't-Turâs fî Muessesetü'r-Risâle. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle li't-Tabâati ve'n-Neşr.
- Gölcük, Ş. (2001). Kelam(Tarih ekoller problemler) Konya: Tekin Kitabevi.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî). (ts.). Kitâbu'l-A'yn. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-hilâl.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî. (h. 1424) Lisânü'l-'Arab. Beyrut: Dâru Sâdr.
- Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn (h.1418). Mehâsinu't-Te'vîl, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmî.
- Kestelî, Muslihuddîn Mustafa. (ts.). Hâşiyetü'l-kestelî 'alâ şerhi'l-akâid. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. (1964). el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân. Thk. Ahmet el-Berdûnî ve İbrahim Âtfîş, Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısırî.
- Kutub, Seyyid. (1990). Fî Zılâli'l-Kur'ân. İstanbul: Dünya Yayınları.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî (2005). Te'vîlâtü'l-Kur'ân (Te'vîlâtü ehli's-sünne). Thk. Mecdî Bâslûm. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmî.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. (ts.). Tefsîru'l Kur'ân(en-Nüket ve'l-'Uyûn), Thk: es-Seyyid İbn Abdilmaksûd b. Abdurrahman, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmî.
- Mevdûdî. (1997). Tefhîmü'l-Kur'ân. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Muslim, Ebu'l-Hüseyin Muslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysabûrî. (1954). Sahîhu Muslim. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî.

- Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed. (2003). Tebsîratu'l-edille fî usûliddîn. Thk. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. (1998). Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl. Thk. Yusuf Ali Bedvî. Beyrut:Dâru'l-kelimi't-tayyib.
- Nevevî, Ebu Zekerriyya Yahya b. Şeref b. Müri, (1992). Riyâzü's-Sâlihîn. Trc. İhsan Özkes. İstanbul: Merve Yayınları.
- Râcihî, Abduh. (2004). et-Tatbîku's-Sarfî. Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-'Arabî.
- Râğîb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. (1997). Müfredâtü elfazi'l-Kur'ân (el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân). Thk. Safvân Adnân Dâvudî. Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyyetü.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. (1992). Tefsîr-i Kebîr(Mefâtihu'l-Gayb). Trc. Lütfullah Cebeci, Sâdık Kılıç v.dğr., Ankara: Akçağ yay.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. (1987). el-Metâlibü'l-'âliye mine'l-'ilmi'l-ilâhî. Thk. Ahmed Hicâzî es-Sekka. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim. (ts.). Bahru'l-u'lûm. by.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr ve Muhammed b. Ahmed el-Mahallî. (2005). Tefsîru'l-Celâleyn. Beyrut: Dâru ibn Kesîr.
- Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. (ts.). ed-Dürrü'l-Mensûr. Beyrut: Dâru'l-fikr.
- Şahin, Davut. "Kur'ân'da Genel Anlamalı Bir Kelime: Nimet". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 20. sy. 2 (Aralık 2016). 207-234.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed. (h.1414). Fethu'l-kadîr elcâmi' beyne fenni'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. (2000). el-Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân. Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle.
- Vehbî, Mehmet. (1996). Hulâsatü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. (ts). Hak Dini Kur'ân Dili. İstanbul: Azim Dağıtım.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. (1988). Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh. Beyrut: Âlemü'l-kütüb.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. (2009). el-Keşşâf an hakâiki ğavâmi'zi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'İlmî.